

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מסעי, תשע"א
מספר 925

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

אֲדָנִי מֹשֶׁה*

שבע פעמים בתורה מכונה משה "אֲדָנִי" בפי אנשים שונים, ושתיים מהן בפסוק אחד בפרשתנו. בני גד ובני ראובן מכנים את עצמם חמש פעמים "עבדיך", וראשי הצבא לאחר מלחמת מדיין עושים זאת פעם אחת. כאשר יהושע מכנה את משה "אֲדָנִי", הכתוב מצדיק כינוי זה בהגדירו בסמוך את יהושע כמשרתו: "וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בֶּן-נֹון מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחַרְיוֹ וַיֹּאמֶר אֲדָנִי מֹשֶׁה פְּלֹאֵם" (במ' יא: כח). ואכן, גם משרתי נביאים אחרים פנו אל העומדים עליהם כ'אדונים'¹.

אהרון מופיע בתורה כשווה ערך למשה, והוא מוגדר 'אח' אף שהיה כפוף למשה: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה רְאֵה נִתְתַּיֵךְ אֶל-לֵהִים לְפָרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֲךָ"². אבל כאשר השתתף אהרון בעשיית העגל השתנתה הרגשתו, ועל שאלתו של משה "מָה-עֲשֵׂה לְךָ הַעַם הַזֶּה כִּי-הִבֵּאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה", עונה אהרון: "אֶל-יָחַר אַף אֲדָנִי" (שמ' לב: כא-כב). מובן מאליו שגם כאשר חוטא אהרון נגד משה בדברו בגנותו עם מרים אחותם, מתבטלת תחושת האחווה שלו, והוא מתחנן כעבד לפני אדוניו: "וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל-מֹשֶׁה פִּי אֲדָנִי אֶל-נֶאֱמַר חֲשֵׁת עָלַיִנוּ חֲטָאת אֲשֶׁר נֹאֲלָנוּ וְאֲשֶׁר חָטָאנוּ" (במ' יב: יא).

גם הכנעת היתר של בני ראובן וגד לפני משה יש לה יסוד בתחושת אשם. הם באו בבקשה חריגה ופורצת גדר, ועל כן הם מרמזים מן הרגע הראשון שבקשתם אינם נובעת מהתנגדות להנהגת משה. הם אף אינם מעזים לומר בגלוי את כוונתם: "עֲטֹרוֹת וְדִיבָן וַיַּעֲזֹר וְנִמְרָה וְחִשְׁבוֹן וְאֶלְעֵלָה וְיִשְׁבָּם וַיָּבֹוּ וַיִּבְעֹן. הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה ה' לְפָנַי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אָרֶץ מְקַנָּה הוּא וְלַעֲבָדֶיךָ מְקַנָּה" (במ' לב: ג-ד), ורק כשמשה אינו נרמז הם פותחים מחדש ואומרים: "וַיֹּאמְרוּ אִם-מִצָּאנוּ חַן בְּעֵינֶיךָ יִתֵּן אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לְאַחֲזָהּ אֶל-תַּעֲבֹרְנוּ אֶת-הַיַּרְדֵּן" (ה).³ אך מה מניע את ראשי הצבא במלחמת מדיין לנהוג בהכנעת יתר? הם מגדירים עצמם עבדים לפני משה אף שחסידות יתר מאפיינת את מעשיהם בהביאם מנחת תודה לה'.⁴ האפשרות הסבירה ביותר היא לקשור את נמיכות רוחם לקצפו של משה בסיום המלחמה: "וַיִּקְצַף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הַחֵיל... הַחַיִּיתֶם פֶּל-נִקְבָּה. הֵן הִנֵּה הָיוּ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר בְּלַעַם לְמַסֵּר-מַעַל בְּה' עַל-דְּבַר-פְּעֹוֹר וַתְּהִי הַמַּגֵּפָה בַּעֲדַת ה'" (במ' לא: יד-טז). פירוש כזה מביא ר' יצחק אברבנאל בשם אחרים:

* בהודיה לה' על נישואי נכדי מאיר אביעד כהן לעינב לבית ברדע. יהי ביתם מעון קבע לשכינה.

¹ כך עושה משרת אלישע: "וַיִּשְׁפָּם מְשָׁרֵת אִישׁ הָאֵל-לֵהִים לְקוֹם וַיֵּצֵא וְהִנֵּה-חֵיל סוֹכֵב אֶת-הָעִיר וְסוֹס וְרֶכֶב וַיֹּאמֶר נַעֲרוּ אֵלָיו אָהָה אֲדָנִי אֵיכָה נַעֲשֵׂה" (מל"ב ו: טו), וכך מגדירים בני הנביאים את מעמד אליהו ביחס לאלישע: "הִתְיַדְעַת פִּי הַיּוֹם ה' לַקַּח אֶת-אֲדָנֶיךָ מֵעַל רֹאשְׁךָ" (מל"ב ב: ג).

² שמ' ז: א. גם כשהוא נזכר בפעם הראשונה בשמ' ד: יד: "וַיַּחַר-אֶף ה' בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הֲלוֹי יָדַעְתִּי כִּי-דָבָר יִדְבָר הוּא וְגַם הִנֵּה-הוּא יֵצֵא לְקִרְאֲתְךָ וְרָאָךָ וְשָׁמַח בְּלִבּוֹ". גם בבחירת אהרון לכהן מודגשת האחווה: "וַאֲתָהּ הִקְרַב אֵלֶיךָ אֶת-אַהֲרֹן אָחִיךָ" (שמ' כח: א) והדגשה זו חוזרת כמה פעמים.

³ כאשר משה מתרצה להצעת הפשרה שהציעו לאחר שקצף עליהם והשווה את בקשתם לחטא המרגלים, הם ממשיכים להגדיר עצמם "עבדיך" ומוסיפים פעמיים את הפנייה המפורשת למשה כ'אדון': "וַיֹּאמֶר בְּנֵי-גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל-מֹשֶׁה לֹאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ כְאֲשֶׁר אֲדָנִי מִצָּוָה. טַפְנוּ נַשְׁיָנוּ מִקְּנָנוּ וְכָל-בְּהֵמַתָּנוּ יִהְיוּ-שֵׁם בְּעָרֵי הַגְּלִיעָה, וְעֲבָדֶיךָ יַעֲבֹרוּ כָל-חַלוּץ צָבָא לְפָנָי ה' לְמַלְחָמָה כְּאֲשֶׁר אֲדָנִי דִּבֶּר" (במ' לב: כה-כו). גם בסיכום הסופי של ההתחייבות שלהם הם ממשיכים להפגין כניעות יתר: "וַיַּנְעִינוּ בְּנֵי-גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֹאמֹר אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל-עֲבָדֶיךָ בֵּן נַעֲשֵׂה" (שמ' לא).

⁴ "וַיֹּאמְרוּ אֶל-מֹשֶׁה עֲבָדֶיךָ נִשְׂאוּ אֶת-רֹאשׁ אַנְשֵׁי הַמְּלַחְמָה אֲשֶׁר בְּיָדָנוּ וְלֹא-נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ: וְנִקְרַב אֶת-קַרְנֵךְ ה' אִישׁ אֲשֶׁר מִצָּא כְּלִי-זָהָב אֲצַעֲדָה וְצָמִיד טַבַּעַת עֲגִיל וְכוּמָז לְכַפֵּר עַל-נַפְשֵׁתֵינוּ לְפָנָי ה'" (במ' לא: מט-נ).

ויש מפרשים שאלו השרים באו לפני משה בדברי רצוים (ההדגשה שלי, יב"מ) להודיע שלא קצף עמהם הקב"ה כמו שקצף משה על שגגתם בהחיותם כל נקבה, אבל היה בעזרתם ויפלטם, שבכל המלחמה הזאת לא נפקד מהם איש, והוא נס גדול... ויהיה הקרבן הזה שיקריבו על שגגתם בהחיותם כל נקבה וזכרי הטף.⁵

עתה נותר לנו לתהות מדוע מכתירים ראשי משפחות שבט יוסף את משה פעמיים כ'אדון' בתחביר מסובך שמעיד על אי-נוחות הדוברים?

וַיִּקְרְבוּ רְאֵשֵׁי הָאֲבוֹת... וַיִּדְבְּרוּ לְפָנַי מִשֶּׁה... וַיֹּאמְרוּ אֶת-אֲדֹנָי צְנֹה ה' לְתַת אֶת-הָאָרֶץ בְּנַחְלָה בְּגוֹרְלָ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וַאֲדֹנָי צְנֹה בַּה' לְתַת אֶת-נַחְלַת צִלְפָּחֵד אָחִינוּ לְבְנֹתָיו (לו:א-ב).

אי אפשר להסתפק בהסבר שהם חשים לא בנוח כיוון שהם חולקים על הכרעתו בעניין בנות צלפחד, שהרי הם עצמם מדגישים פעמיים שזהו רצון ה' ולא הכרעה אישית של משה, והתקדים של בנות צלפחד יכול לתת להם ביטחון שעמידה על זכויות הנחלה בארץ היא מעשה רצוי הן בעיני משה הן בעיני ה', שכן הוא התיקון הטוב ביותר לחטא המרגלים.⁶ אם כן, לא היה מקום לבני יוסף להרגיש אשמה ולהתנהג בהכנעת יתר.⁷

תשובה לשאלה הזאת נותן בעקיפין ר' מאיר-שמחה הכהן מדווינסק, בעל 'משך חכמה':⁸ נראה דהיו מבינים דדבר זה לא יתכן להיות לעולם, דנמצא יהיו בני ישראל חלוקין זה מזה ויתנכרו זה מזה ולא יהיו קשורים ואגודים זה בזה, ויגרום הריסה גדולה לקיום האומה ולהתפתחותה; רק יהיה זה או לפי רצון גדולי האומה, או רק בדור זה לבד, עד שיאחזו בה ויהיו מוחזקין כל אחד בנחלתם.

לפי דבריו, יש מקום לתחושת אשמה של ראשי משפחות יוסף, והיא שהביאה אותם להכניע עצמם לפני משה. הם מבינים שהגבלת חופש הבחירה של בנות צלפחד בבני זוגן – אם תתקבל כעיקרון, תגרום בדלנות והסתגרות השבטים בפני עצמם ותפגע בעקרון האחדות של עם ישראל.

מכל שראינו עד כה עולה שהפיכת משה ל"אדון" נובעת בדרך כלל מתחושת אשם כשהדובר חושש לצדקת מעשיו והתנהגותו. נראה שכלל זה חל גם על יהושע. כאשר אין לו תחושת אשמה, אין הוא מהסס לפנות למשה בדברים ולהביע את דעתו ללא גינונים מיותרים. כך היה בעת חטא העגל: "וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת-קוֹל הָעָם פֹּרְעִה וַיֹּאמֶר אֶל-מֹשֶׁה קוֹל מְלַחְמָה בְּמַחְנֶה" (שמ' לב:יז). אבל כאשר אלדד ומידד מתנבאים שלא בהשראת משה, הוא מדגיש את כניעתו לו בניגוד להתנהגותם, שכן הדעת נותנת שהוא לא רק מקנא למשה אלא גם מקנא באלדד ומידד.⁹ זהו כנראה היסוד לדרשת חז"ל, שיהושע מתנער מהמשמעות שיש לדברי הנבואה של אלדד ומידד ומוכיח שאין לו חפץ בהם (תנחומא-בובר, בהעלותך כב):

ומה היו מתנבאין... ויש אומרים: היו מתנבאין: משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ; תדע לך שכן היו מתנבאין, שנאמר (במ' יא:כח): "וַיֵּצֵא יְהוֹשֻׁעַ בֶּן-נוּן מִשֶּׁה מִבְּחַרְיוֹ וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי מִשֶּׁה פְּלֹאֵם". ר' מאיר-שמחה הכהן מדווינסק עומד (בפירושו לבמ' יא:כח) על התוצאה המפתיעה של הנחיתות שמגלים אהרון ויהושע בהתנהגותם כלפי משה:

והנה שלשה אנשים נזכר בתורה שנקראו 'עבדי': 'אֲבִיבְרָהָם עֲבָדַי' (בר' כו:כד), "כלב עבדי" (כתוב: "וַעֲבָדֵי כָלֵב", במ' יד:כד), "בְּעֲבָדֵי בְּמֹשֶׁה" (במ' יב:ח), אלו שלא אמרו לשום אדם 'אדוני' או 'עבדך', לא כן יהושע שאמר "אֲדֹנָי מֹשֶׁה"... וכן באהרן לא נזכר 'עבד' לפי שאמר 'אדוני' למשה.

בזה המחיש לנו הפרשן את שהגה ר' יהודה הלוי בלשון פיוטית: עֲבָדֵי זְמַן עֲבָדֵי עֲבָדֵים הֵם / עֲבָד אֲ-דֹנָי הוּא לְבַד חֲפְשִׁי: עַל פֶּן בְּבִקְשׁ כָּל-אֲנוּשׁ חֲלָקוֹ / חֲלָקֵי אֲ-דֹנָי! "אֲמָרָה נְפֹשִׁי.

יונה בר מעוז

המחלקה לתנ"ך ומפעל מקראות גדולות "הכתר"

⁵ אברבנאל עצמו סבור שהחטא הוא חטא המניין, אך כבר השיג ר' יוסף בכור-שור על פירוש דומה ואמר: "ויש מפרשים (ראו רשב"ם): על שמנו את ישראל. אבל בזה סגי ב'בְּקַע לְגִלְגָּלֶת' (שמ' לח:כו); והיותר – לכפר על ההרהור". משום כך העדיף, כמו פרשנים רבים, את פירוש חז"ל במסכת שבת (סד ע"א) שהמפקדים חששו להרהור הלב בענייני ערווה, בייחוד כיוון שהלוחמים גם פרקו מנשים את תכשיטיהן. ההרהור האסור מתקשר לתוכחתו של משה בעקיפין.

⁶ כפי שאמרו חז"ל: "וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צִלְפָּחֵד" (במ' כז:א) – אותו הדור הנשים היו גודרות מה שאנשים פורצין... וכן במרגלים שהוציאו דבה 'וַיִּשְׁבוּ וַיִּלְיִנוּ עֲלֵיו' (במ' יד:לו), ועליהם נגזרה גזרה שאמרו 'לא נוכל לעלות אֶל-הָעָם' (במ' יג:לא)... אבל הנשים קרבו עצמן לבקש נחלה 'ותקרבנה בנות צלפחד' (תנחומא פינחס ז). רמז נוסף לטוהר המניעים הוא בבחירת הצירוף 'קרב אל' שמשותף להם ולבנות צלפחד (במ' כז:א) ולמבקשים להקריב את קרבן הפסח (במ' טו:ו); הביטוי כאן הוא 'וַיִּקְרְבוּ לְפָנָי' ולראשי הצבא שמודים לה' (במ' לא:מח). בכל המקרים הללו ה'קריבה אל' היא חיובית ומקבלת לרוב אישור אלוקי, כפי שאירע בסופו של עניין גם לראשי משפחות יוסף.

⁷ בייחוד בשים לב שגם דורשי קרבן הפסח וגם בנות צלפחד לא נהגו כך אף שבאו לבקש בקשה חריגה. הן בני יוסף באו רק בבקשה לתקן עוול שגרמה להם פסיקה חריגה קודמת.

⁸ הוא אינו דן בשאלה שאנו עוסקים בה אלא בשאלה מדוע לא פנו בני יוסף גם לאלעזר הכוהן כפי שפנו בנות צלפחד וגם בני גד ובני ראובן.

⁹ בדומה לקנאת ברוך בן נריה ביהושע ובאלישע (ע"פ המדרש במכילתא דרבי ישמעאל בא פסח א).